

Socialistična demokracija in perspektive komunizma

Glede na zelo inspirativno študijo avtorja Vinka Hafnerja bi želel komentirati nekatera njegova izhodišča in dati tudi svoje videnje posameznih problemov, ki se jih ta študija, ki je bila objavljena tudi v reviji Teorija in praksa, poglobljeno dotika. Prvi problem, ki bi ga tu podal bolj v težah, je problematika nesramežljivo agresivne protikomunistične propagande, s katero se danes srečujemo ne le v svetu, ampak tudi pri nas. Mislim, da gre pri napadalni protikomunistični propagandi v bistvu za konservativno družbeno zavest, ki nam ponuja za samoupravljanje nesprejemljive vrednosti. Govori se o tem, da je nasploh v svetu komunistična vizija razvoja doživela polom in da potem ni nič čudnega, če ima to svoj odblesek v Jugoslaviji. Izhode iščejo tudi v obnovi partijskega pluralizma in mislim, da smo v zadnjem obdobju priča stopnjevanju takšnih ponudb, ki prihajajo tudi do čisto politično izrazitega, nič več v celofan zavitega izziva. Spričo takšnih »političnih ponudb« vse intelektualne moči v Zvezi komunistov ne bi smele biti niti slepe niti družbeno raziskovalno neodzivne in naivne.

Če je položaj takšen, kot sem ga zdaj na kratko prikazal, se nam povsem umljivo zagotdi vprašanje, kako se Zveza komunistov odziva na takšne protikomunistične dražljaje in kako lahko nadalje odpira perspektivo komunizmu, razvoju samoupravne družbe in asociaciji neposrednih proizvajalcev. Ocenjujem, da je zelo pomembno, da bi se v politiki Zveze komunistov kot neka stalna nit, kot neke vrste Ariadnina nit, vodila medsebojna povezanost socializma in demokracije. To najbolj prepričljivo odpira perspektivo razvoju komunizma. Vprašanje odnosa med socializmom in demokracijo je téma celotne epohe. Nujno je, da ne gre pri socializmu za neko posebej ločeno sfero od demokracije, da bi se v nekem smislu socializem in demokracija jemala in razlagala kot dve povsem ločeni sferi in da bi šele kasneje, po volji nekakšnega »političnega demiurga«, (pa naj bo to voluntaristična ali subjektivistično usmerjena partija) s tako imenovanim »dozorevanjem položaja«, prišlo do nekakšnega mehaničnega spoja med demokracijo in socializmom. Moja teza torej je, da perspektivo komunizmu odpira kontinuirano združevanje socializma in demokracije; brez doslednosti v uresničevanju tega načela nam nikakršno naskakovanje protikomunistične propagande ne bo nič hasnilo. Hočem torej povedati, da je po moji presoji zelo slabo, če bi obstajala šele neke vrste »naknadna točka« srečanja med socializmom in demokracijo. Demokracija je integralna, je ekonomska in politična, je notranja prvina socializma kot prve faze razvoja, ki vodi potem v komunizem. Skratka: zavzemam se za odbojnost do pojmovanja »osamele« demokracije, bodisi

zgolj kot demokracije vrhnje stavbe ali zgolj kot samo neke vrste omejene mikrodemokracije v temeljni družbeni ravnini. Tudi tu mislim, da je nujen zelo izrazit spoj med obema tema prvinama.

Dalje, izhajal bi iz teze, da zavest delavskega razreda kot odločujoče notranje sestavine razrednega boja za samoupravljanje, ni nikoli gola empirična zavest. Ocenjujem, da to včasih usodno pozabljamo. Seveda, v današnjem času se srečujemo s pojavom, ko je bistvena značilnost politične zavesti delavskega razreda tudi nezadovoljstvo z lastnim družbenim položajem. Prepričan sem, da to sestavino dejanskega stanja Zveza komunistov premalo vračunava v svojo konkretno družbeno akcijo, v dejavnost za spreminjanje družbenoekonomskih razmer.

Če govorimo danes o perspektivi komunizma, tega ne dojemam kot da bijemo plat zvona, ali da se čutimo ogrožene. Izhajal bi vendarle iz podmene, da opredelitev za vrnitev v kapitalistično družbo nima neke večje zgodovinske možnosti znotraj politične prakse in zavesti jugoslovanskega delavskega razreda. Mislim, da bi kazalo iz takšne podmene izhajati ne zato, da bi samemu sebi dajali poguma, ampak zavoljo tega, ker je razvoj samoupravljanja (čeprav nam samoupravljanje ni »v genih«), vodil že do temeljne družbene ravnine, do družbenih korenin. Razumljivo, na to, kako se bo razvijala perspektiva komunizma, kakšen bo ne nazadnje odnos do komunizma tudi v naši jugoslovanski resničnosti, po moji sodbi vpliva samoupravna zavest, to je zavest, ki je imanentna procesom samoupravljanja. Drugič, in to v nasprotni smeri, pa vpliva tudi etatistična zavest, in tretjič, vpliva tudi meščanska zavest. V primerjavi z nekaterimi prejšnjimi obdobji, ko je bilo samoupravljanje manj izpraznjeno, sedanja samoupravna zavest relativno nekoliko zaostaja. Druga, etatistična zavest, je v določeni meri v naraščanju; ta se kaže tudi v nekaterih oblikah etatističnega sindroma v Jugoslaviji, v prikazovanju države kot rešitelja, kot tistega političnega »San Salvadorja«, ki bo reševal krizni položaj jugoslovanske družbe. Zavest, ki tudi relativno močno »meša štrene« komunistični perspektivi razvoja, pa je meščanska zavest. Ta ima pri nas sidrišče v skupinsko lastninskih načinih proizvodnje, ima svoje oporišče v zasebno lastninskih načinih proizvodnje in se – kar se tiče ideološke ravni – ne tako redko oblači v obliko »leve, revolucionarne fraze«. Mislim, da je Zvezi komunistov v obdobju zadnjih let v glavnem uspelo razvozlati to »levo, revolucionarno frazo«. Je pa nedvomno vprašanje, če je Zveza komunistov vedno našla dovolj pametno, dovolj racionalno ključavnico za odpiranje takšne fraze; ali pa morda nismo šli včasih tudi »z loparjem na komarja«; ali nismo uporabljali za to tudi neprimerna sredstva? Ali se nam ta potem niso vračala kot politični bumerang?

Govoriti o vprašanju komunistične perspektive razvoja pomeni tudi stalno se spraševati, kakšno politiko vodi Zveza komunistov. Moram reči: če bi se subjektivno opredeljeval, potem bi poudaril, da mi je bil na današnji razpravi všeč zlasti tisti del razmišljanj kolegov predgovornikov, ki so mimo relativno splošnih in že znanih izhodišč o komunizmu, prizem-

ljili svojo razpravo tudi v konkretno obravnavanje vloge Zveze komunistov danes, zdaj in tukaj; pri tem nočem trditi, da bi nekateri razpravljalci, ki so ostali zgolj na ravni bolj ali manj splošnega teoretiziranja, hote bežali na nekakšen »gros plan« planetarnega razvoja komunizma. Zdi se mi tedaj, da govoriti o vprašanju perspektiv komunizma, pomeni zlasti odgovarjati na vprašanje, kako se Zveza komunistov opredeljuje do temeljnih vprašanj družbenogospodarske, socialne, kulturne politike, se pravi do svojih lastnih razglašenih ciljev, pa tudi do sredstev za doseg ciljev. In naprej, v nekem smislu tudi do pojava, ki bi ga lahko označil kot ocenjevanje hierarhije potreb in interesov v jugoslovanski družbi.

Kar se tiče ciljev, se mi zdi zelo pomembno, da Zveza komunistov ne poudarja samo zgodovinskih interesov delavskega razreda, ampak da takšne zgodovinske interese delavskega razreda tudi (in to uspešno!) operacionalizira. Kajti: konec koncev v politiki se uspeva ali pa ne uspeva na ravni tekočega uresničevanja ciljev neke politike. Mislim, da je ta problem včasih tudi slaba stran delovanja Zveze komunistov. In še naprej, sprašujem se, ali so sredstva za doseg ciljev (če je naš cilj asociacija svobodnih proizvajalcev) vedno v skladu z visoko ravniyo ciljev takó Zveze komunistov kot komunizma kot epohe? Ne pomišljam si tu uporabljati sintagme: komunizem s človeškim obrazom. Ali pa morda ne pade Zveza komunistov občasno tudi pod raven visokih, humanističnih ciljev, in to zlasti pri svojih sredstvih, pri svojih političnih metodah? Vemo, da je v toku zgodovine vprašanje odnosa med cilji in sredstvi vedno izzivno stopalo v ospredje. Dovolj je znano, kakšne napačne korake je ne tako redko v tem smislu izvajala cerkev, pa tudi, kakšne napačne in vsestransko odbojne poteze je podvzemal stalinizem. Prepričan sem, da se tudi iz napak drugih (ne samo svojih lastnih, čeprav tudi teh ni povsem zanemarljivo malo) Zveza komunistov lahko marsikaj nauči. Z eno besedo: biti na ravni visokih ciljev in tako tedaj biti tudi dejanska avantgarda, ne pa capljati na repu, ne se spreminjati v nekakšno »zadnjo stražo« in capljati za dogodki. Tu se mi postavlja podvprašanje: Ali se nam kaj takega v resnici tudi že ne dogaja v posameznih izsekih našega družbenega življenja? Ali na nekaterih področjih različna gibanja, tudi spontana, včasih že ne prehitvajo Zveze komunistov? Ali se Zveza komunistov vselej dovolj hitro, bistro in poglobljeno odziva na nekatere vitalne probleme ljudi danes pri nas, kot so na primer kvaliteta življenja, skrb za zdravo okolje, občutljivost do resničnih interesov in pogledov mladih?

In še slednja dva problema. Zopet bi dejal, da bi se tudi tu želel približati metodi razprave nekaterih diskusijsko danes prodornejših kolegov in se zopet družbeno »prizemljiti«, se v nekem smislu opredeliti do (nekaterih) poti politike Zveze komunistov in še posebej glede na cilje, ki so bili bolj ali manj jasno postavljeni. Vsaka politika v dokaj nedvoumnem smislu izziva drugo politiko, seveda če ni sterilizirana. Tako tudi politika Zveze komunistov, če je vsebinsko razgrnjena, izziva neko drugo politiko in s tem tudi nasprotni pol, torej tiste, ki politiki Zveze komunistov niso

naklonjeni. Odnos politike napram nasprotnim težnjam je pravzaprav merilo njene politične kakovosti; bodi jasno povedano: sprašujem se o kvaliteti politike in moči Zveze komunistov. Tu bi dal v razpravo tezo, da ni razloga, da bi se Zveza komunistov »negativno hrabrila« ali črpala svojo moč le tako, da bi negirala nasprotna stališča, samo zanikujoč druge alternative. Mislim, da bi bila to v bistvu omejena politika. Zato se bolj zavzemam za politično in gospodarsko realizacijo lastnih, nedvomno zelo ambicioznih ciljev; za ofenzivnost lastne smeri Zveze komunistov, da Zveza komunistov postane tista sila, ki je resnično v ospredju, ne pa da zgolj odgovarja, da se le (pasivno) odziva na politiko, ki jo razmeroma spretno, včasih tudi demagoško izkoriščajoč sedanjo krizo, oblikuje nasprotni pol. Rekel bi: politika Zveze komunistov, ki bi povsod videla same nasprotnike in sovražnike, bi bila po moji sodbi preplašena politika. Seveda pa: tista politika Zveze komunistov, ki pa ne bi videla nasprotnega pola tam, kjer dejansko prihaja do napadalnih teženj protikomunizma (o tem govori tudi študija avtorja Vinka Hafnerja), bi bila politično slaba politika, obsojena na klavno politično životarjenje. V bistvu torej opozarjam na problem dialektike tega medsebojnega odnosa; in skoraj bi mogli reči, da Zveza komunistov ni vedno na najbolj posrečen način prodrla v dialektiko in dinamiko tega odnosa, ki sem ga sedaj čisto na kratko skušal skicirati.

Naj to svojo razpravo sklenem z ugotovitvijo, da bo Zveza komunistov neuspešna, če nam bo kriza uspela vcepiti družbenopolitično manjvrednostne komplekse in zgolj »brambovski pristop«. Prepričan sem, da je izhod v poudarjanju lastnih samoupravnih vrednosti; nedemagoško podčrtujmo resnične in nezlagane prednosti lastnega samoupravnega življenja, kakorkoli smo že kritični do lastnih težav in pri vsem tem ne izgublajmo izpred oči dejstva, da se v bistvu soočamo z dvema mamutskima sistemoma. Na eni strani je to meščanski sistem, na drugi strani pa je to sistem realnega socializma. Razpravljalci v zadnjem času upravičeno opozarjajo na mednarodno sestavino protikomunistične napadalnosti, omenjujoč tudi Ronalda Reagana kot inkarnacijo protikomunistične agresivnosti. Mimo tega bi vas spomnil na to, da je pred tremi leti v parlamentu Velike Britanije, ob prisotnosti svojega idejnega somišljenika Margaret Thatcherjeve, Reagan izjavil, da komunizem spada na smetišče zgodovine. S tem je pokazal – ne delajmo si nikakršnih utvar – svoj odnos ne samo do komunizma, kot ga prakticira Sovjetska zveza, ampak bržčas do komunizma nasploh, do vseh pojavnih oblik socializma danes, kjerkoli se pojavljajo, tudi do samoupravnega socializma. Mimo tega pola pa ne kaže pozabljati tudi na drugi pol, s katerim se v svetu srečujemo: na realni socializem (in ali nismo prav tega danes v razpravi nekoliko lahkomišno zanemarjali?). Gotovo tudi ta ne more biti perspektiva za samoupravno družbo, ki se želi razbremenjevati etatiističnih spon. Skratka, rekel bi, da se vsako »šampanjsko«, zdraviličarsko, panegirično, nekritično nazdravljanje komunizmu kaj lahko izrodi v mehurčke, vsaj kar se tiče realizacije;

tako da moramo biti, vsaj po moji vednosti, pri teh stvareh zelo racionalni in se ne pustiti zavesti od različnih utopično koncipiranih in ideologiziranih izhodišč, kar se tiče komunizma. Sovjetski politolog (v kolikor sploh lahko rečem, da politologija v Sovjetski zvezi kaj posebej cvete) Burlacki je navedel, da je perspektiva komunizma sicer tudi v demokraciji (seveda kot jo v Sovjetski zvezi pojmujejo), obenem pa je opozoril na velik pomen in vlogo države v sistemu realnega socializma.

Svojo razpravo želim skleniti z mislijo, da kar se naše usmeritve tiče, ocenjujem, da ni razlogov za popravljanje temeljne strategije družbenopolitičnega razvoja jugoslovanske družbe in strategije delovanja Zveze komunistov; da so strateška pota relativno solidno postavljena; da pa nam lahko idejo komunizma kompromitirajo predvsem naše lastne napake, nezadosten demokratični razvoj in da potem to daje vtis, kot da komunizem a priori vodi v avtorsko družbo. Kot da se včasih obnavljajo, in to na svojski način, tiste skrajno zastarele, konservativne oblike prikazovanja komunizma kot nekakšnega kasarniškega sistema, kjer individuum nima nikakršne perspektive. In odgovor Zveze komunistov? Odgovor Zveze komunistov je lahko v dejanski uresničitvi antropocentrične zamisli samoupravljanja, ki nesprenevedajoče odpira perspektivo komunizmu.

ALBIN IGLIČAR

Dialektika države in komunizem

Program ZKJ označuje komunistično družbo med drugimi značilnostmi tudi kot »družbo brez države«. Gotovo takšna razlaga vsebuje težnje družbenega razvoja, če z izrazom država razumemo predvsem t.i. politično državo oziroma politično javno oblast. Če v državi gledamo samo stroj, ki ga rabi vladajoči razred za podrejanje obvladanega razreda, potem z izginotjem razredov izgine tudi ta stroj oziroma država.

Vendar v klasični marksistični literaturi nimamo opore samo za takšen – enostranski – pogled na državo. Država je namreč res že od svojega nastanka dalje na eni strani orodje v rokah ekonomsko ter s tem tudi politično vladajočega razreda, za varovanje takšnega načina proizvodnje, ki zagotavlja premoč izkoriščevalskemu razredu, toda hkrati je država tudi institucija za opravljanje nekaterih splošnih družbenih funkcij. Tako je država hkrati zastopnik osnovnih ekonomskih interesov enega dela družbe proti interesom drugega dela, vendar vedno delno tudi predstavnik splošnih družbenih interesov.

V tem smislu je mogoče razumeti tudi program, ki sta ga za komunistično stranko napisala Marx in Engels 1848. leta. O državi oziroma javni